

TENGELY ADRIENN

EGY FALUSI VALLÁSI TÁRSULAT MŰKÖDÉSE
A 18. SZÁZADBAN A TARNASZENTMIKLÓSI
BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA TÁRSULAT PÉLDÁJA ALAPJÁN ¹

A vallási társulatok első virágkorának Magyarországon a késő középkort tekinthetjük, amelyet azonban derékba tört a reformáció és a török hódoltság.² A királyi Magyarország területén a reformáció megrázkódtatásai után a 17. században a katolikus megújulás jegyében újjászerveződött a vallási élet, amely a 18. század első felében a török alól felszabadított területekre is kiterjedt. Ez a vallási társulatok újabb, úgynevezett „barokk” felvirágzását eredményezte, melynek kapcsán Tüskés Gábor és Knapp Éva 1304 társulatot tudott beazonosítani Magyarországon 765 településén, Szlavónia és Horvátország nélkül.³ Alapvető különbség volt a középkori társulatokkal szemben, hogy a barokk társulatok minden társadalmi réteget átfogtak, s már nemcsak városokban működtek, hanem nagy számban létrejöttek falvakban is, bár a kisebb településeken általában csak egy társulat működött, szemben a városokkal, ahol akár tucatnyi is létezhetett egyidejűleg.⁴ Az eddigi kutatások elsősorban a népesebb és gazdagabb városi társulatokkal foglalkoztak, melyekről általában források is nagyobb számban maradtak fenn,⁵ míg a kisebb

¹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium 'Új Nemzeti Kiválóság Programjának' (ÚNKP) 23-5 kódszámú, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² PÁSZTOR Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest: Egyetemi Nyomda 1940; KUBINYI András: Vallásos társulatok a késő középkori magyar városokban. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 9/1–2 (1998), 123–134., Marie-Madeleine DE CEVINS: *Koldulórendi konfraternitások a középkori Magyarországon (1270 k. – 1530 k.)*. Pécs: PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont 2015 (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 6).

³ TÜSKÉS Gábor/KNAPP Éva: Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. In: *Néprajzi Látóhatár* 1 (1992), 14.

⁴ A 18. századi vallásos társulatok átfogó, illetve gyűjteményes bemutatását ld. JUHÁSZ Miklós: Magyarországi konfraternitások a barokk korban. In: *Katolikus Szemle* 58/6 (1944), 161–169., Tüskés/Knapp, 8–36., *Barokk vallásos közösségek*. (Szerk.): BOGÁR Judit/DÉRI Eszter (Pázmány Irodalmi Műhely/Lelkiségtörténeti tanulmányok 15) Budapest: MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2017., KÁDÁR Zsófia: Vallásos társulatok a 17–18. századi Magyar Királyságban. In: *Jezsuiták Magyarországon a kezdetektől napjainkig*. (Szerk.): SZOKOL Réka/SZÖNYI Szilárd, Budapest: Jezsuita Kiadó 2021, 164–179., Néhány nagyobb terület társulatainak átfogó ismertetése: HORVÁTH József: Vallásos társulatok a Győri Egyházmegyében. In: *A Győri Egyházmegye ezer éve*. (Szerk.): KISS Tamás. Győr: Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár 2000, 90–95., SZULY Rita: Társulatok a 18. századi vasvári főesperességben. In: *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében*, 11. (Szerk.): PILIPKÓ Erzsébet/FOGL Krisztián Sándor. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum 2021, 215–241.

⁵ KNAPP Éva: Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a XVII–XVIII. században. In: *Századok* 129/4 (1995), 791–814., HORVÁTH József: Győri kongregációk a 18. század közepén. In:

falusi társulatok élete többségében homályban maradt. Csak ritka esetben készültek ezekről feldolgozások, holott egy-egy településen nemcsak a vallási, hanem a társadalmi élet meghatározó tényezőinek is számíthattak,⁶ így rendkívül indokolt ezen közösségek vizsgálata.

Az Egri egyházmegye területén egyes mezővárosokban – elsősorban Gyöngyösön – a török megszállás alatt is működtek vallási társulatok, amelyek azonban alapvetően a késő középkori vallásosság továbbélésének tekinthetők.⁷ A 18. század elején – sőt,

Népi vallásosság a Kárpát-medencében, III. (Szerk.): L. IMRE Mária. Pécs: Baranya Megyei Múzeumi Igazgatóság 2000 (Dunántúli Dolgozatok/[D] Néprajzi sorozat), 160–170., MOLNÁR Antal: *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*. Budapest: METEM 2005 (METEM Könyvek 49), 124–136., SZELESTEI NAGY László: Jézus Szíve Társulatok a Kárpát-medencében a 18. században. In: *Magyar Sion* 6/2 (2013), 195–204., SZELESTEI NAGY László: A győri Magyarok Nagyasszonya Társulat a 17. században. In: *Az ábitat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon*. (Szerk.): BOGÁR Judit. Piliscsaba: MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely/Lelkiségtörténeti tanulmányok 4), 203–218., FARMATI Anna: Mennyről szállott Jerusalem. A kolozsvári Szentháromság Társulat mint mennyország. In: *Menny és pokol a barokk kori ember életében*. (Szerk.): BÁTHORY Orsolya. Budapest: MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely/Lelkiségtörténeti tanulmányok 7), 111–120., KÁDÁR Zsófia: Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582–1671). In: *Századok* 148/5 (2014), 1229–1272., MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert: A 18. századi győri Szent László-tisztelet és a konfraternitások kapcsolata. In: *Amicitia. Tanulmányok Tuskés Gábor 60. születésnapjára*. (Főszerk.): LENGYEL Réka. Budapest: Reciti 2015, 114–124., SZULY Rita: Adalékok a győregyházmegyei laikus vallásos társulatok történetéhez. A soproni Congregatio Agoniae Christi (1661–1778). In: *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. (Szerk.): ARATÓ György/NEMES Gábor/VAJK Ádám Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár 2016, 495–520., GYULAI Éva: A sárospataki jezsuiták Agonia Christi Társulata a 17. század második felében. In: Bogár/Déri, 89–98., KÁDÁR Zsófia: Középkori eredetű vallásos testvérületek és barokk társulatok kapcsolata: a soproni Krisztus Teste konfraternitás példája. In: Bogár/Déri, 135–143., SZULY Rita: Jesuits and their Confraternities in Győr and Sopron during the 18th Century. In: *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Monastica historia*, IV. Praha: 2019, 359–383.

⁶TÓTH János: *A barkai Skapuláré Társulat története*. (Közreadja): BARNÁ Gábor. Szeged: JATE Néprajzi Tanszék 2002 (Devotio Hungarorum 8), BARNÁ Gábor: A Szent Skapuláré barkai gyülekezete és lelkiisége. In: Bogár/Déri, 31–42.; TENGELY Adrienn: The Eucharist Associations in the Apátfalva Archidiaconal District in the time of Bishop Károly Eszterházy (1767–1785). In: *Történet – emlékezet – társadalom: Tanulmányok a Barkóságról*. (Szerk.): ALABÁN Péter. Ózd: Uraj-Susa Jövőjéért Általános Védelmi, Bűnmegelőzési, Településszépítő Egyesület 2017 (Studia Barkonum 5), 47–54. Bár nem korabeli dokumentumokat közöl, de egy barokk eredetű falusi társulat működését ismerteti BARNÁ Gábor: *A tállyai Fáklyás Társulat dokumentumai*. Szeged: JATE Néprajzi Tanszék 1996 (Devotio Hungarorum 3).

⁷LÉNÁRT Andor: Vallásos konfraternitások Gyöngyösön a XVII–XVIII. században. In: *Archivum* 2 (1974), 33–46., LÉNÁRT Andor: A konfraternitások mint szőlőműves céhek. In: *Archivum* 4 (1975), 96–102., KECSKÉS Péter: Oppidum és konfraternitas. A gyöngyösi Szent Lélek Társulat. In: *Nép-Nyelv. Tanulmányok Fülöp Lajos 60. születésnapjára*. (Szerk.): BALÁZS Géza/SELMECZI KOVÁCS Attila. Budapest: Néprajzi Múzeum 1992, 63–73., Molnár, 118–124., LÖFFLER Erzsébet: A gyöngyösi Szent Borbála Kongregáció és az iparos céhek. In: *Népi vallásosság és hitélet az Egri egyházmegyében a 18–21. században*. (Szerk.): HORVÁTH István. Eger: Egri Érseki Vagyongazdálkodási Központ 2020, 31–40.

néhány esetben már a 17. században – ezek mellett megjelentek az új típusú, széles nemzetközi hálózattal rendelkező barokk társulatok is – főleg Mária-kongregációk, Agonia Christi Társulatok, ferences harmadrend és kordás társulatok –, elsősorban a szerzetesrendek, főként a jezsuiták és a ferencesek tevékenységéhez kapcsolódóan.⁸ Azonban a társulati élet széles körű megszervezésének megindítása Barkóczy Ferenc püspöknek (1744–1761) köszönhető, aki 1757-ben Egerben megalapította az ekkor már az egész katolikus világban elterjedt Oltáriszentség Társulatot. Tevékenységét lelkesen folytatta Eszterházy Károly püspök (1761–1799) is, aki felkarolva a kezdeményezést, az egész egyházmegyében elterjesztette ezt a társulati formát.⁹ Ebből adódóan az Egri egyházmegyében kimutatható mintegy 240 vallási társulat¹⁰ döntő többsége Oltáriszentség Társulat volt, s csak jóval kisebb számban működött Szentháromság Társulat, Szent Kereszt Társulat, Agonia Christi Társulat, különféle Szűz Mária társulatok, Rózsafüzér Társulat, Szent Anna Társulat, valamint ferences kordás társulat és harmadrend.¹¹

Vizsgálatunk helyszínét, Tarnaszentmiklóst 1424-ben említik először a források. Középkori birtokosa, a Pálóczy család a 16. század elején az egri káptalanra hagyta, mely 1527-től kezdve a település földesura lett. A török megszállás alatt többször is elnéptelenedett, azonban a káptalan engedélyével 1752-ben újratelepült, elsősorban a szomszédos Pélyről. 1775-ben már 478 fő élt a településen. Egyházigazgatási szempontból kezdetben Pély filiája volt, de 1780-ban önálló plébániává vált.¹²

A tarnaszentmiklósi Boldogságos Szűz Társulat eredete a következő. Jászapátiban 1693-ban alapítottak egy Szűz Mária Társulatot,¹³ melynek leánytársulataként jött létre a pélyi Boldogságos Szűz Társulat 1736-ban.¹⁴ Az újratelepítéskor az átköltöző

⁸ Knapp, 791–814., Molnár, 124–136., MIHALIK Béla Vilmos: *A kétszer megváltott nép. Katolikus egyház a Jászkunságban (1687–1746)*. Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont/Történettudományi Intézet 2020 (Magyar történelmi emlékek/Értekezések), 167–174.

⁹ HORVÁTH István/TENGELY Adrienn: Az egri egyházmegyei Oltáriszentség Társulatok 1783-as regulája. In: „Leborulva áldlak...” *Az Oltáriszentség és az Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában*. (Szerk.): BARNA Gábor. Budapest: Szent István Társulat 2020, 63–76.

¹⁰ Tüskés/Knapp, 14.

¹¹ Egri Főegyházmegyei Levéltár/Archivum Vetus (a továbbiakban: EFL AV), 3199: Tabellae Congregationum. A vallásos társulatok felsorolása társulattípusonként az Egri egyházmegyében (az 1780-as évek közepéről).

¹² Soós Imre: *Heves megye községei 1867-ig*. Eger: Heves Megyei Levéltár 1975, 477–478., Soós Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Budapest: Szent István Társulat 1985, 256–257. Tarnaszentmiklós plébániává válásának részletes története: MIHALIK Béla Vilmos: The Making of a Catholic Parish in Eighteenth-Century Hungary. Competing Interests, Integration and Interference. In: *Hungarian Historical Review* 10/4 (2021), 675–705.

¹³ *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Heves és Külső-Szolnok vármegye 1766–1767*. Eger: 1997, 217; Mihalik (2020), 88., 135., 168., 170–171.

¹⁴ *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei*, 243., MIHALIK Béla Vilmos: A plébános és a gonosz szolgáló. Egy falusi plébánia létrejötte és regionális jelentősége. In: *Papok a 18–20. szá-*

pélyi személyek között valószínűleg voltak társulati tagok, így ez a társulati forma átkerült Tarnaszentmiklóásra is. Önálló társulat azonban ekkor még nem jött létre, az 1766. évi *canonica visitatio* még csak a pélyit említi. Erre valószínűleg csak 1780 körül, a plébániává válás kapcsán került sor. Nem tudni, hogy addig a társulati tagok átjártak-e Pélyre részt venni a társulati miséken, vagy pedig még a pélyi társulathoz tartozóan, de esetleg már külön tartották azokat az 1755 körül felépült új templomukban.¹⁵ Mindenesetre a két társulat folyamatos szoros kapcsolatát mutatja, hogy mindkettő azonos regula szerint működött.¹⁶

A tarnaszentmiklósi társulat célkitűzése és fő feladata Szűz Mária kiemelt tisztelete volt, melynek eszközei voltak: Szűz Mária hét főünnepének¹⁷ különös tisztelettel történő megülvése szentmischallgatással és gyertyás körmenettel,¹⁸ a falu templomában található Szűz Mária-oltár¹⁹ fenntartása és díszítése, valamint a szintén a templomban elhelyezett öltöztethető Mária-szobor ruhákkal való ellátása, amelyről alább még részletesen lesz szó.

1784-ben a társulat taglétszáma 40 fő volt,²⁰ amely a fent említett 1775-ös összeírás adatai alapján a település lakosságának mintegy tizedét jelentette. A társulat szabályzatában a legtöbb barokk társulathoz hasonlóan nem volt nem, kor vagy társadalmi helyzet szerinti korlátozás, így gyakorlatilag bárki tagja lehetett. A belépés feltétele igen egyszerű volt: töredelmes bűnbánat, gyónáshoz és szentáldozáshoz járulás, valamint egy ima elmondása a keresztyén fejedelmek egységéért,

zadi lokális közösségekben. Történetek találkozása. (Szerk.): BÁRTH Dániel. Budapest: MTA – ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport 2021, 71.

¹⁵ Soós (1985), 257.

¹⁶ A tarnaszentmiklósi *regula* címlapján a megjegyzés: „Mellyekkel az Pélyiek is élnek”.

¹⁷ A korban az alábbiak számítottak Szűz Mária főünnepének: Mária fogantatása (dec. 8.), születése (Kisboldogasszony, szept. 8.), Jézus fogantatása (Gyümölcstől Boldogasszony, márc. 25.), Mária látogatása Erzsébetnél (Sarlós Boldogasszony, júl. 2.), Mária tisztulása (Gyertyaszentelő Boldogasszony, febr. 2.), Mária mennybevétele (Nagyboldogasszony, aug. 15.). RÁTZ András: *Liturgika, vagy a romai keresztyén katolika anyaszentegyház szertartásainak magyarázattya*, III. Esztergam (sic!): 1826, 113–114., A *regula* azonban többször is hét ünnepről beszél, de azonosíthatatlan, hogy melyik volt a hetedik a számos egyéb Mária-ünnep közül. Ezek ismertetését ld. Rátz, 106–209.

¹⁸ EFL AV 3199. Tabellae Congregationum. Tarnaszentmiklós. Az Tarna Szent Miklóson Levő Boldogságos Szűz Congragatiojanak Regulai ekképpen következnek... (továbbiakban: Regula) 3. pont.

¹⁹ Elképzelhető, hogy ezen oltáron állt a tarnaszentmiklósi templom 18. század második feléből származó színezett fa Immaculata-szobra. *Heves megye műemlékei*, III. Budapest: Akadémiai 1978 (Magyarország műemléki topográfiája 9), 635.

²⁰ Ezen adatot az 1784-es tagdíjak összegéből tudtuk kikövetkeztetni. Egy fő esetében ez 3 garas volt, és ebben az évben 6 rajnai forint (1 forint = 20 garas) került ebből a forrásból a társulat kasszájába. EFL AV 3199. Tabellae Congregationum. Tarnaszentmiklós. Az Tarna Szent Miklóson Levő Boldogságos Szűz Congragatiojanak jövedelméről való Szám adás kezdődővén 1784 esztendőben janariusnak első napjától fogva... (továbbiakban: Számadás 1784)

az eretnekek (!) kiirtásáért²¹ és az egyház gyarapodásáért.²² Évente tartottak tagfelvételt a társulat főünnepén, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (február 2.).²³ Ha valaki belépett, élethosszig a társulat tagja maradt; kilépni csak nagyon komoly indokkal lehetett. Bizonyos esetekben azonban a társulat kizárhatta egy-egy tagját: ha valaki valamilyen rendkívül súlyos bűnt – gyilkosságot, paráznaságot vagy lopást – követett el, vagy pedig összeférhetetlen volt és a társulaton belül bomlasztó tevékenységet fejtett ki, illetve elégedetlenkedett a társulat működésével (és ebből adódóan valószínűleg a vezetésével): „akinek a Congregatio nem szenvedheti szüntelen való háborúság szerzésit és panaszkodását”.²⁴

A társulat az egyházmegyében leginkább elterjedt és az egyházi vezetés által is propagált Oltáriszentség Társulatokkal szemben²⁵ nem állt közvetlen egyházi vezetés és felügyelet alatt, hanem gyakorlatilag egy önszerveződő, autonóm közösségként működött a falu életében. Élén az évente megválasztott dékán állt, aki megszervezte a társulat ügyeit, illetve elszámolással tartozott a tagságnak a pénzügyekről. Őt mindig a társulat főünnepén, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján választották meg, amikor esküt tett a társulat által gondozott Mária-oltárnál, majd pedig a tagok hazáig kísérték, ezzel mintegy kifejezve iránta bizalmukat és támogatásukat.²⁶ A társulatban erős hierarchikus szellem uralkodott, amelyet jól mutat, hogy a dékán elleni ok nélküli panaszkodást a regulák az egyik legsúlyosabb vétségként értékelték.²⁷ A dékánt munkájában a szolgadékan segítette,²⁸ de az nem derül ki a fennmaradt iratokból, hogy őt szintén a tagok választották, vagy pedig esetleg a dékán jelölte ki.

A társulat időnként gyűléseket is tartott, de ezek rendszerességéről és menetéről sajnos nem rendelkezünk információval. Csak annyi ismert, hogy zárt körűek voltak, az ott elhangzottak elpletykálása súlyos vétségnek számított, mivel itt beszélték meg a tagok vétkeit és büntetésüket is, illetve bizonyára nemegyszer elég forró hangulatúak lehettek, mert a regulák többször is elmarasztalóan szólnak a közösségen belüli felforgató tevékenységről.²⁹

²¹ Ezen imaszándék a korban igen népszerű Agonia Christi Társulat 1686. és 1724. évi reguláiban is megjelent búcsúnyerési lehetőségként (ld. Gyulai, 65., 66., 70., 73. sz. jegyzeteit). Figyelemreméltó, hogy az 1686. esztendei kiadványban még az „eretnekek” kiirtását kérték, amely az 1724. évi kötetben már a ma is használatos imaforma szerinti „eretnekségek” szóra módosult, ami alapvető jelentésbeli különbség. A tarnaszentmiklósi regulában viszont ennek ellenére az „eretnekek” szó szerepel, amelybe feltehetően egy korábbi társulati kiadványból vették át ezt az imaszöveget.

²² Regula, 1. pont.

²³ Regula, 3. pont.

²⁴ Regula, 13. pont.

²⁵ Horváth/Tengely, 64–65.

²⁶ Regula, 18. pont.

²⁷ Regula, 11., 13. pont.

²⁸ Regula, 7. pont.

²⁹ Regula, 8., 9., 11., 13., 17. pont.

A társulat elsősorban a falu vallási életében vállalt szerepet, amelynek elsődleges színtere a templom volt. Itt Szűz Mária hét főünnepén misét hallgattak a társulat oltáránál, majd pedig gyertyás körmenetet tartottak, emellett gyóntak, áldoztak és imádkoztak a kereszteny fejedelmek egységéért, az eretnekek kiirtásáért és az egyház gyarapodásáért. Emellett más – például az úrnapi és a búzaszentelési – körmeneteken is kollektíven részt vettek a tagok. Továbbá havonta egy-egy misét mondtak a társulat élő és elhunyt tagjaiért és jötevőieért.³⁰

A társulat szociális tevékenységet is kifejtett a vallási mellett, egyfajta védőháló szerepet betöltve, de csak a tagságra kiterjedően, másokhoz kapcsolódó társadalmi, illetve karitatív működésről nincs adatunk. Eszerint a társulati tagok kötelessége volt a beteg tagok látogatása – kivéve a pestis esetét –, valamint, ha szükséges volt, ápolása és étellel való ellátása, amit a társulat jövedelméből fedeztek. Erre a dékán jelölt ki két-két tagot, de neki is meg kellett látogatnia és bűnbánatra intenie a beteget. Ha egy tag elhunyt, akkor a többiek megadták neki a tőlük telhető legnagyobb végtisztességet: testületileg felvonultak a temetésén – négyen a holttest előtt fáklyával, a többiek pedig utána kezükben égő gyertyákkal énekelve és imádkozva –, és a koporsót is a tagtársak vitték.³¹

A társulati kommunikáció eszköze az ún. „tábla” volt, amely egy fogóval ellátott falpra rögzített papírtlapot jelentett,³² amelyet a tagok eljuttattak egymásnak. A regulák rögzítették, hogy ezt ne küldjék gyerekekkel, akik az információt nem tudták pontosan átadni, amely nyilván az analfabéta tagok esetében bírt nagy jelentőséggel, akiket csak szóban tudtak tájékoztatni. Szigorúan előírták, hogy a táblát ne tartsák vissza, hogy minél gyorsabban eljusson mindenkihez az üzenet. Ha pedig valaki magánál tartotta éjszakára is, az a legsúlyosabb társulati vétségnek számított.³³

A tagok különféle kötelezettségeket vállaltak. Egyrészt voltak vallási kötelezettségeik: naponta hét Miatyánk és hét Üdvözlégy elimádkozása Szűz Mária hét fájdalmának tiszteletére,³⁴ Szűz Mária fentebb említett hét főünnepén ájtatos részvétel a misén és a körmeneten, gyónás és áldozás és ima a beiratkozáskor ismertetett célért, valamint ugyanígy részvétel az élő és megholt tagokért havonta tartott miséken.³⁵ Emellett a társulati közösség iránt is tartoztak bizonyos kötelezettségekkel: ilyen volt a betegápolásban és a tagtárs temetésén való részvétel; a dékán kijelölése szerint különféle templomi szolgálatok teljesítése, például fáklyák hordozása a körmeneteken,

³⁰ Regula, 3., 4., 5. pont.

³¹ Regula, 6. pont. A betegápolás és a tagtárs temetésén való felvonulás a fent említett többi korabeli társulat szabályzatában is jelen volt.

³² Ezúttal szeretném köszönetemet kifejezni Löffler Erzsébetnek, aki pontosan leírta nekem a jelzett tárgyat.

³³ Regula, 10. pont.

³⁴ Regula, 2. pont.

³⁵ Regula, 3., 4., 5. pont.

amelyekre különösen a falu búcsúján, Szent Miklós ünnepén volt szükség; dékáni utasítás esetén nem tagtárs temetésén való felvonulás; illetve az új dékán elkísérése az eskütétele után a templomból hazáig.³⁶

A társulat regulája minden fent említett kötelezettség megszegése esetére különféle súlyosságú büntetéseket írt elő. Ezek mindig bizonyos értékű viaszgyertya vételét jelentették, amelyet aztán a templomban használtak fel, valószínűleg a társulati oltáron.³⁷ Ezek rendkívül értékes információkat jelentenek mind a társulat életére, mind pedig a kor mentalitására vonatkozóan, mert az tükrözi legjobban egy közösség értékrendjét, hogy a különféle jellegű vétségeket milyen súlyúnak ítélik meg.

A legenyhébb kihágásnak érdekes módon éppen a társulat fő vallási kötelezettségének megszegése, vagyis a Mária-ünnepeken tartott misék,³⁸ illetve körmenetek indokolatlan elmulasztása számított, ezért 9 krajcár értékű (6 poltura) gyertyát kellett beadni.³⁹ Ugyanennyi volt a büntetése a kárörvendésnek is, vagyis ha valaki tagtársa szemére vetette valamely vétkét és az azért kapott büntetését.⁴⁰ Csak egy kicsit súlyosabb büntetést vont maga után a havi társulati misék elmulasztása vagy a vasárnapi és ünnepnap munkavégzés; ezekért egyformán 12 krajcár (8 poltura) árú gyertyát kellett fizetni.⁴¹ Sokkal súlyosabb elbírálás alá estek a társulat mint közösség működésével szembeni mulasztások és kihágások, amelyeket 50 krajcár árú gyertya beadásával büntettek. Ilyen volt a tagtárs temetése, a betegápolás vagy a templomi szolgálatok elmulasztása, a gyűléseken jóváhagyott dolgok és büntetések vitatása, a társulaton belüli veszekedés vagy egymás kicsúfolása, a tábla késleltetése, illetve egyetlen erkölcsi kihágásként, a részegeskedés.⁴² A társulat életének menetét olyan súlyosabb vétségek is megzavarhatták, amelyeket 1 forint, azaz 60 krajcár értékű gyertya beadásával büntettek: a társulaton belül indokolatlan háború indítását, a gyűlésen elhangzottak elpletykálását, illetve a dékán elleni ok nélküli panaszkodást.⁴³ Érdekes módon, a legsúlyosabb véteknek a társulati kommunikáció akadályozása számított, a tábla „hátatását”, vagyis éjszakára való visszatartását 100 krajcár árú gyertya beadásával büntették.⁴⁴ Külön kitételnek

³⁶ Regula, 4., 7., 14. pont.

³⁷ A Regula több esetben nem krajcárban, hanem polturában adja meg a büntetés mértékét, ezt a büntetések súlyosságának átláthatósága végett egységesen krajcárba számoltuk át (1 poltura = 1,5 krajcár). Forrásainkban a nagyobb összegeknél rajnai forint szerepel, ennek váltóértéke 1 forint = 20 garas = 60 krajcár. Hálásan köszönöm Horváth István levéltárosnak a korabeli pénznek és értékük meghatározásában nyújtott segítségét.

³⁸ Érdekes módon a Regula csak az *offertorium*nak, vagyis a mise felajánlási részének elmulasztását büntette.

³⁹ Regula, 3., 4. pont.

⁴⁰ Regula, 12. pont.

⁴¹ Regula, 5., 15. pont.

⁴² Regula, 6., 7., 8., 9., 10., 11. pont.

⁴³ Regula, 11., 17. pont.

⁴⁴ Regula, 10. pont.

számított a káromkodás vétsége, amelyet nem a társulaton belül büntettek, mivel ezt nemcsak a Tízparancsolat, hanem a királyi és vármegyei rendeletek is tiltották.⁴⁵ Ebben az esetben jelteni kellett ezt a plébánosnak, aki megtette a lépéseket a helyi hatóságoknál.⁴⁶

A társulat többféle bevételi forrással rendelkezett. Rendszeres és legnagyobb jövedelmét a tagok évi 3 garasnyi „tagdíja” jelentette,⁴⁷ de a tagok a Mária-ünnepeken külön is adakoztak tetszőleges összegeket, amelyek szintén a társulati pénztárba folytak be. Emellett előfordultak rendszertelen, esetleges bevételek is. Ilyenek voltak a kegyes adományok, illetve a nem tagtársak temetésén való gyertyás felvonulás díja, melyet temetésenként 1 forintért vállalt a társulat külön kérésre, hogy a kor ízlésvilágának megfelelően az elhalálozott utolsó útjának ünnepélyességét emeljék.⁴⁸ 1784-ben a tagdíjakból 6 forint, Mária ünnepein a perselyadományból 38 krajcár, kegyes adományokból 2 forint 30 krajcár és három temetési felvonulásból 3 forint bevétele származott a társulatnak, amely abban az évben összesen 12 forint 8 krajcárt jelentett. A büntetésekből származó gyertyákat nem vették be a számadásba.⁴⁹

A társulatot két irányban terhelték rendszeres kiadások: egyrészt a társulati Mária-oltáron égetett viaszgyertyák, illetve a körmenteken és a temetéseken használt gyertyák ára. Előbbi 1784-ben 8 forint kiadást jelentett,⁵⁰ utóbbi pedig ugyanezen évben 4 forint 8 krajcárt tett ki.⁵¹ Így 1784-ben a bevételek és kiadások összege megegyezett, vagyis nem keletkezett felesleges vagyon, a bevételeket a társulat céljaira maradéktalanul felhasználták.⁵² Érthetetlen módon a havi misék díja – legalábbis abban az évben – nem szerepelt a kiadások között, szemben például a pélyi társulat ugyanezen évből való számadásával, amely az évi kétszer 12 miséért a plébánosnak 6, a kántornak pedig 3 forintot fizetett.⁵³ A korábbi években nagy kiadása lehetett a társulatnak a Mária-oltár

⁴⁵ MEZEY Barna: A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban. In: *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai*, 8. (Szerk.): MEZEY Barna/DUNAY Pál. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar 1985, 5–21.; MEZEY Barna: A káromkodás (blaszfémia) a XVII–XVIII. század büntető jogszabályaiban. Adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához. In: *Jogtörténeti Szemle* 1/1 (1986), 56–65; PALÁDI-KOVÁCS Attila: Régi hatóságok harca a káromkodás ellen. In: *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. (Szerk.): KISBÁN Eszter. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet 1994, 173–184.

⁴⁶ Regula, 12. pont.

⁴⁷ Regula, 16. pont.

⁴⁸ Regula, 14. pont.

⁴⁹ Számadás 1784.

⁵⁰ Regula, 16. pont. Ez 8 fontot, vagyis hozzávetőlegesen 4 kg viaszt jelentett.

⁵¹ Számadás 1784.

⁵² Azonban mivel a levéltárban található 1784. évi számadást az 1785-ös felosztás kapcsán küldték be, felmerül a gyanú, hogy ez a pontos egyezés csak annak köszönhető, hogy az állam ne tudjon semmit lefoglalni, és más években esetleg a feles pénzből vagy gyertyákból tartalékolhattak a következő évre.

⁵³ EFL AV 3199. Tabellae Congregationum. Pély. A Pélyi Boldogságos Szűz Maria Congragatiójának jövedelméről való számadása Nász Páll Öreg Dékánynak 1784dik esztendőben.

felállítás, valamint a Mária-szobor és értékes öltözkének megvásárlása, amelyet talán elsősorban kegyes adományokból fedeztek.

A társulat egyetlen értékes vagyontárgya az előbb említett trónuson ülő, öltöztethető Szűz Mária-szobor volt,⁵⁴ amely korábban a templomban kapott helyet, de a forrás szerint „fölséges császárunk és koronás királyunknak (sic!) kegyes parancsolattyaiból ki vetetett”.⁵⁵ A szobor három rend ruhával rendelkezett, melyek mindegyike szoknyából, blúzból, ingvállból és hozzá illő kötényből, valamint keszkenőből állt. Az egyik kék selyemből készült arany csipkével, a másik sárga selyemből ezüst csipkével, a harmadik pedig szalmagyönggyel hímzett vörös selyemből. Az öltözkéket ékszerek is gazdagították: egy fehér és egy sárga gyöngysor, egy arany és egy ezüst csipkés bársony nyakpánt és három pár – egy kék-arany, egy sárga-ezüst és egy fekete pántlika – karkötő, valamint egy korona piros, kék, zöld és fehér gránátkövekkel és fehér-bíbor aranycsipke fátyollal.⁵⁶

A tarnaszentmihályi Szűz Mária társulat tipikus példája a 18. századi falusi vallási társulatoknak. A társulat egyrészt egyfajta szociális hálót nyújtott tagjainak, biztosítva őket, hogy a bajban – betegségben, halálban – nem maradnak egyedül, másrészt fontos lelki javakat is kínált: bár búcsúengedéllyel nem rendelkezett, de rendszeresen misét mondatnak az élő és megholt tagokért, vagyis a társulat gondoskodása még a túlvilágra is kiterjedt. Ezek alapján a helyi társadalom meghatározó szervező ereje lehetett.

A társulat sokkal közelebb állt a több szakirodalom által feldolgozott, késő középkori gyökerekkel és nagy lokális társadalmi beágyazottsággal rendelkező, egészen az ezredfordulóig fennmaradt gyöngyösi társulatokhoz, az ún. „szőlőművelő céhekhez”, mint a 18. században meghonosított, nemzetközi háttérrel rendelkező barokk vallási társulatokhoz, például az Agonia Christi, az Oltáriszentség vagy a ferences kordás társulathoz.⁵⁷ Ez egyrészt a közösségi szerveződésben mutatkozik meg, ugyanis a regulákból és a büntetések díjából egyértelműen kitűnik, hogy a gyöngyösiekhez hasonlóan, a tagok számára a társulat közösségi életében való

⁵⁴ Az öltöztethető Mária-szobrok ruháiról lásd: LENGYEL Ágnes: „Ruhás Máriácskák” – palócföldi öltöztetett Mária-szobrokról. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 8. (Szerk.): PILIPKÓ Erzsébet. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum 2013, 495–528; FRAUHAMMER Krisztina: Egy öltöztetett Mária-szobor titkai. In: *Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében*, 9. (Szerk.): GYÖNGYÖSSY Orsolya/LIMBACHER Gábor. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum 2014, 82–96.

⁵⁵ A barokk korban az öltöztethető szobrok igen népszerűek voltak, de a felvilágosult állami vezetés ezeket már a valláshoz nem illő izléstelenségnek ítélte, ezért II. József kitiltotta a templomokból. *Extractus benignarum normalium resolutionum in publico-ecclesiasticis ad annum usque 1844 inclusive editarum, ordine materiarum digestus. Egyházi köz-ügyekben 1844-ig kibocsátott kegyelmes királyi rendelmények, kivonatban előadva. (A negyedik legújabb latin kiadás után)*. Nagyszombat: 1846, 246–247.

⁵⁶ EFL AV 3199. Tabellae Congregationum. Tarnaszentmihály. A Congregationnak lévén trónusban álló B. Szűz képe, amely fölséges császárunk és koronás királyunknak kegyes parancsolattyaiból ki vetetett, a melynek öltözte eképpen következik...

⁵⁷ A két társulattípus közötti különbségekre Molnár Antal mutatott rá: Molnár, 118–136., különösen: 135–136. A vizsgált társulatot ezek összefüggésében helyeztük el.

megfelelő részvétel sokkal hangsúlyosabb elvárás volt, mint a vallási vállalkások teljesítése, szemben az utóbbiakkal, amelyeknél a közösségi élet csak másodlagosan jelent meg a vallási kötelezettségek mellett. Másrészt a vizsgált társulat is – akár csak a gyöngyösiek – autonóm közösség volt a település társadalmán belül, amely maga választotta a vezetőit, és nem volt alárendelve semmilyen formában a helyi plébánosnak vagy valamely szerzetesi vezetőnek; helyi kezdeményezés volt helyi szabályokkal, nemzetközi hálózati háttér és egyházi központi irányítás vagy felügyelet nélkül. Harmadrészt ugyanúgy nem rendelkezett búcsúkiváltsággal, mint a gyöngyösi „céhek” – szemben a fent említett barokk társulatokkal –, ami fontos különbség volt a két társulattípus között, mivel a társulat vallási jellegét „csökkentette”. Azonban eltérések is mutatkoznak a gyöngyösi társulatokkal összehasonlítva: a tarnaszentmiklósi ugyanis nem függött a község világi vezetőitől sem – szemben a gyöngyösi társulatokkal, amelyek szorosan együttműködtek a város vezetésével –, illetve nem rendelkezett ingatlanokkal, mint a gyöngyösi társulatok, hanem első-sorban tagdíjakból tartotta fenn magát. Bár ez utóbbi idő múltával változhatott volna, például hagyatékok által, azonban erre már nem volt lehetőség, mert II. József néhány év működés után a többi vallási társulattal együtt ezt is feloszlatta.⁵⁸

⁵⁸ HERMANN Egyed: *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. München: Aurora 1973 (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), 373., Juhász, 161., Tüskés/Knapp, 33–34.